

חבות סביבתית במשפט הפרטי:

תקציר הפרק הכלכלי

מאת חוקרת משנה: ד"ר ענת נתן

עם התפתחות הפסיקה, החקיקה והמודעות לבעיות איכות הסביבה ולהשלכותיהן האפשריות, גבר הצורך להעריך נזקים ממפגעים בתביעות חבות סביבתית. בעוד שבמקרים רבים במשפט הנזיקי, מסתמכת הפסיקה על ערך השוק של הנזקים שנגרמו לנפגעים בהערכת הפיצוי ההוגן, ישנם מקרים רבים בהם הנזק שחווה הנפגע אינו ניתן להערכה נכונה בהסתמך על ערכי שוק בלבד, בעיקר במקרים בהם לא קיימים בשוק תחליפים ראויים וזמינים שניתן לרכוש על מנת לפצות בצורה מלאה את הנפגעים, כפי שקורה במקרים רבים שבהם הנזק נגרם כתוצאה ממפגעים סביבתיים.

חשוב לציין שרבים מהנזקים הנגרמים בשל מפגעים סביבתיים אינם מוגבלים לנזק מסוג אחד. ברבים מהמקרים הנזקים יכולים לבוא לידי ביטוי ביותר מדרך אחת, לנפגעים השונים במאפייניהם, בסוג הנזק שנגרם להם וגם במשך הזמן שבהם נגרם להם (או עתיד להיגרם) הנזק. לדוגמה, כתוצאה מזיהום קרקע בחומרים מסוכנים, באתר סביבתי השוכן ליד שכונת מגורים, צפויים נזקים רבים ושונים, ביניהם: נזק לערך רכושם של תושבי שכונת המגורים ששוכנת בסמוך לאתר הסביבתי (נזק לרכוש), יתכן וזיהום הקרקע מלווה במטרדי ריח ורעש (נזק רכוש, ונזק כלכלי טהור), וייתכן גם שהתושבים (או חלקם) חוששים מהחשיפה לחמרים אלה, עקב ההשפעה האפשרית על בריאותם כתוצאה מחשיפה זו (נזקים לא ממוניים טהורים ונזקים עתידיים).

בעבודה זו סקרנו מגוון שיטות הערכה של מוצרים ומפגעים סביבתיים, בהסתמך על הספרות הכלכלית בנושא זה בארץ ובעולם. מטרת הסקירה לאפשר לבחון את ישימותן של השיטות הללו לשימוש בבתי המשפט ואת התאמתן להערכת סוגים שונים של נזקים.

נהוג לסווג את השיטות להערכת תועלת (או נזקים) לשיטות הערכה עקיפות, בהן מעריכים את התועלת או הנזק בעזרת מידע על מוצרים אחרים שקשורים בצורה עקיפה למוצר הסביבתי הנבחן, ולשיטות הערכה ישירות, בהן האוכלוסייה הנפגעת (או מדגם ממנה) מתבקשת לציין בצורה ישירה מהו ערכו של המוצר (או המפגע) עבורה. השיטות העיקריות שנבחנו במחקר זה הן: שיטת הערך הפיזי; שיטת עלות המניעה; שיטת המחירים ההדוניים; שיטת עלות הנסיעה; ערך חיי אדם סטטיסטי; שיטות להמרה של ערכי פיצוי שהתקבלו בעבודות אחרות בעבר; ושיטת ההערכה המותנית. כל אחת משיטות אלו טומנת בחובה יתרונות וחסרונות, לעיתים שיטה מסוימת אינה יכולה להיות ישימה

או מתאימה בהערכת מפגעים סביבתיים מסוג אחד, אך ישימה ומתאימה להערכת מפגעים סביבתיים מסוג אחר.

בנוסף לבחינת שיטות ההערכה המומלצות הנשענות על הספרות הכלכלית בארץ ובעולם, עלו שאלות נוספות הקשורות לאופן קביעת הפיצויים בתביעות נזיקיות. ביניהן: האם מומלץ לקבוע פיצוי עיתי או פיצוי חד פעמי, המהווך את ערך תשלומי הפיצויים הצפויים בתקופות עתידיות, האם חישוב הפיצוי צריך להיות בהתאם לגישה אינדיווידואלית או לגישה תעריפית (הגורסת שהפיצוי מהמפגע צריך להיות מחושב בצורה אחידה וזוהה עבור הנפגעים הפוטנציאלים, מבלי להתייחס למאפייניהם השונים).

על מנת לבחון את ישימות שיטות ההערכה השונות נבחרו שלושה קריטריונים: צדק (צדק מתקן), יעילות כלכלית ויעילות מנהלית (יישומית). כל שיטת הערכה נבחנה על פי שלושת הקריטריונים שהוצגו (לכל קריטריון ניתן משקל זהה). להלן עיקרי ההמלצות: בהערכת נזקים מסורתיים כגון נזקי רכוש, ההמלצה היא להשתמש בשיטת המחירים ההדוניים. (כך למשל, בפסיקה האחרונה בנושא הרעש מנתב"ג, נשענה הפסיקה למעשה על עקרונות שיטה זו, בעזרת הערכת מומחים בענף הנדל"ן). בהערכת נזקים אקולוגיים כתוצאה מפגיעה בתועלת מפעילויות טבע ופנאי ההמלצה היא להסתמך על שיטת עלויות הנסיעה. בהערכת נזקים כתוצאה מפגיעה בשירותי המערכת האקולוגית (כמו פגיעה במגוון הביולוגי), אנו ממליצים להשתמש בהערכת עלות השיקום של האתר שנפגע. בהערכת נזקי רכוש עתידיים ממליצים ההמלצה היא להשתמש בשיטת המחירים ההדוניים. בהערכת נזקי בריאות ומוות עתידיים, ממליצים ממליץ המחקר להשתמש בשיטת המחירים ההדוניים (ובאופן ספציפי ביישומים המסתמכים על הערכת סיכוני בריאות ומוות בשוק העבודה) ועל יישום של שיטת ההכנסות האבודות (בחישוב פיצוי הנשען על בסיס דוקטרינת הפיצוי לפי סיכון).

בנסיבות שבהן העלויות הכלכליות הצפויות מיישום שיטות ההערכה גבוהות מן הפיצוי הצפוי או שהינן כרוכות באיבוד זמן בלתי סביר, המלצת המחקר היא לנסות "לתרגם" ערכים שהתקבלו בעבר במחקרים אחרים, עבור נזקים דומים, כל זאת בכפוף לחוות דעת של מומחה מקצועי באשר למידת הדמיון והתאימות בין המחקרים השונים.

הפרק הכלכלי מציע בנוסף גם דיון בהטמעת כלים נוספים שיוכלו לשמש בהפנמת ההשפעות החיצוניות הסביבתיות, כגון הטלת חובת ביטוח סביבתי, כפי שנהוג במספר מדינות. האחראיות הכספית הכלכלית שנובעת מן הביטוח, מאפשרת הפנמה של עלויות חיצוניות על ידי תאגידיים מזהמים. כמו כן, היא מבטיחה שהתאגיד יהא בעל המשאבים הדרושים כדי להבטיח פיצוי בתביעות חבות סביבתית בעתיד שעלולות להיות מוגשות כנגדו.